

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA
MÜSLÜMAN AZINLIKLAR
AFRİKA

EDİTÖR
İRİFAN AYCAN

İÇİNDEKİLER

MÜSLÜMAN AZINLIKLARA GİRİŞ	7
ÖNSÖZ.....	24
1. BÖLÜM	
AFRİKA KITASINA İSLAMİYETİN GİRİŞİ VE YAYILIŞI/ <i>İrfan Aycan-Nurullah Yazar</i>	26
2. BÖLÜM	
BATININ AFRİKA’NIN ÜZERİNDEN ÇEKMEDİĞİ ELİ VE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ / <i>İrfan Aycan</i>	40
3.BÖLÜM	
ANGOLA CUMHURİYETİ/ <i>Kadir Öztürk</i>	52
4.BÖLÜM	
BENİN CUMHURİYETİ/ <i>Kadir Öztürk</i>	67
5.BÖLÜM	
BURUNDİ/ <i>Büşra Güler Dilek</i>	82
6.BÖLÜM	
CAPE VERDE-YEŞİL BURUN ADALARI / <i>Büşra Güler Dilek</i>	98
7.BÖLÜM	
EKVATOR GİNESİ/ <i>Büşra Güler Dilek</i>	110
8.BÖLÜM	
ETİYOPYA/ <i>Betül Polat</i>	121
9.BÖLÜM	
GABON/ <i>Tuğba Şahbaz</i>	138
10.BÖLÜM	
GANNA CUMHURİYETİ/ <i>Aygün Yılmaz</i>	153
11.BÖLÜM	
GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ/ <i>Ömer Tinkir</i>	171
12.BÖLÜM	
GÜNEY SUDAN/ <i>İrem Dursun</i>	190
13.BÖLÜM	
KAMERUN/ <i>Tuğba Şahbaz</i>	205

14.BÖLÜM	
KENYA/ <i>Tuğba Şahbaz</i>	221
15.BÖLÜM	
KONGO CUMHURİYETİ / <i>Yakup Karaduman</i>	238
16.BÖLÜM	
KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ/ <i>Kadir Öztürk</i>	253
17.BÖLÜM	
LESOTHO/ <i>Yakup Karaduman</i>	270
18.BÖLÜM	
LİBERYA/ <i>Aygün Yılmaz</i>	285
19.BÖLÜM	
MADAGASKAR CUMHURİYETİ/ <i>Aygün Yılmaz</i>	299
20.BÖLÜM	
MALAVİ (MALAWİ) CUMHURİYETİ/ <i>Yakup Karaduman</i>	316
21.BÖLÜM	
MAURİTİUS/ <i>Bayram ÜNCE</i>	329
22.BÖLÜM	
NAMİBYA/ <i>Mahmut CİHANGİR</i>	346
23.BÖLÜM	
ORTA AFRİKA/ <i>Mahmut CİHANGİR</i>	360
24.BÖLÜM	
RUANDA/ <i>Mahmut CİHANGİR</i>	378
25.BÖLÜM	
SEYŞELLER/ <i>Ömer TİNKİR</i>	400
26.BÖLÜM	
SWAZİLİLAND/ <i>Mahmut CİHANGİR</i>	409
27.BÖLÜM	
TANZANYA BİRLEŞİK CUMHURİYETİ/ <i>Okan UZUNÖZ</i>	425
28.BÖLÜM	
TOGO CUMHURİYETİ/ <i>Okan Uzunöz</i>	446
29.BÖLÜM	
UGANDA CUMHURİYETİ/ <i>Okan Uzunöz</i>	460
30.BÖLÜM	
ZAMBİYA/ <i>Yunus KOCABIYIK</i>	474
31.BÖLÜM	
ZİMBABVE/ <i>Ömer Tinkir</i>	488
DİZİN	502

MÜSLÜMAN AZINLIKLARA GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca toplumların ve devletlerin, pek çok tarihsel sebeplerle din, dil, ırk ve kültürel açıdan farklı grupları bünyesinde barındırmış olması nedeniyle saf, homojen topluluklardan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla bugün batılıların “minority” Müslümanların da “ekalliyât” terimiyle ifade ettikleri husus, tarihin derinliklerinde varolmayan ve zaman zaman ifade ettiği anlam ve kapsama alanının değiştiği, göreceli olduğu, günümüzde de değişik gerekçelerle tek bir tanımının yapılamadığı, sosyologlara, hukukçulara ve uluslararası kuruluşlara göre farklı tanımların yapıldığı bir kavram olagelmıştır. Geçmişte imparatorlukların (mesela Roma) ele geçirdiği topraklardaki halkların durumu veya onlardan kaçan halkların sığındıkları yerlerdeki konumları veya kilisenin anlayışı dışındaki farklı anlayış sahiplerinin durumu elbette bizim yazımızın konusu olmayacaktır. Amacımız İslamiyet’in ortaya çıkışı ve çevreye hızlıca yayılmasıyla birlikte kendinden farklı olanlara ne tür muamele yaptıkları konusunda ve asıl sorun olan bugüne gelerek daha çok azınlık durumuna düşen Müslümanlar hakkında bilgi sunmaktır.

İslam’a göre Allah katında din İslam’dır.¹ Yoldan çıkan toplumlara peyderpey peygamberler gönderilmiş², peygamberlere inanıp inanmama hürriyeti insana bırakılmıştır. “...Rabbinden kendisine indirilenlere inanmış-tır. Bütün müminler de Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberleri arasında ayırım yapmayız (diyerek) peygamberlerine iman etmişlerdir”³ ayetinden, Allah’ın dininin tek olduğu, Hz. Âdem’den başlayarak aslında bütün peygamberlerin aynı ve tek dini tebliğ ettikleri ve tebliğ edilen dine inanıp inanmamanın insanın iradesine bırakıldığı anlaşılır. Çünkü İslam’da zorlama yoktur.⁴

Bir Müslüman sadece İslam’ı tebliğ etmekle mükelleftir. İnanmak ya da

¹ Al-i İmrân 19.

² Yunus 47; Şura 13.

³ Bakara 136, 285.

⁴ Bakara 256.

inanmamak karşı tarafa kalmıştır. Bu durumda hiçbir kimsenin başkasını zorla İslam'a sokma yükümlülüğü yoktur. Buna Peygamberler ve peygamberimiz de dâhildir. Çünkü Allah Kur'an-ı Kerim'de: "Hatırlat, sen ancak hatırlatıcısın. Onlar üzerinde zorlayıcı değilsin" buyurmuştur.⁵ Dolayısıyla bu ayetten dinde zorlama olmadığı, bu hükmün yalnızca Allah'a ait olduğu ne peygamberin ne de Müslümanlardan bir başkasının böyle bir hakkı olmadığı anlaşılır.⁶

İslam literatüründe azınlıklardan maksat İslam'dan başka bir dine mensup olan kişilerdir, yani ırk, dil, renklerin farklı olması ayrı bir hükmün tesis edilmesi sebebi değildir. Bir Müslümanla aynı ırktan olan kişinin inandığı din farklı olursa onunla ilgili hükümler de farklı olur. Buna mukabil hangi kültür ve ırktan olursa olsun İslam dinine inanan herkes aynı hükümlere tabidir ve müminler kardeş görülür.⁷

Allah'ın elçisi veda hutbesinde bu hususa şöyle vurgu yapar: *Bir Arabın bir yabancıya bir yabancının Araba üstünlüğü yoktur, çünkü bütün insanlar âdemoğullarındandır Âdem ise topraktanır, ey halk sözlerimi dinleyin ve anlayın her Müslüman diğer Müslümanın kardeşidir*⁸ İnsanlarının dilinin renginin farklı olması Kur'an'a göre Allah'ın varlığının ve kudretinin delillerinden kabul edilmiştir.⁹Dolayısıyla bugünkü ayırım ve tarifler tamamın Batının ortaya koyduğu anlayıştan kaynaklanır.

Aslında ilk İslam literatüründe azınlık kavramı veya buna karşılık gelen bir kavram yoktur, Müslümanlar inanç ve ırk fark etmeksizin Müslüman olmayanlara gayrimüslim demiştir.¹⁰ Dini azınlıkları ifade eden terim ise "ehli zimme"dir. Zimmi, kendisine cizye karşılığı can, mal, ticaret, din ve vicdan hürriyeti güvencesi verilen, koruma altına alınan kişidir.¹¹Burada zimmileri bir azınlık olarak dışlamak yerine toplumun parçası olarak benimseme vurgulanmıştır.

Miladi 610 yılında Hz. Muhammed (sav)'in Mekke'de risaletle görevlendirilmesi ve bu şehirde 13 yıl boyunca İslam'ı tebliği sonucunda şehirde var olan din anlayışından farklı bir İslam toplumu meydana gelmiş ve bu topluluk, süreç içerisinde her açıdan bir ayrımcılığa ve zulme maruz kalmış

⁵ Gâşiye 21, 22.

⁶ el-Esed, *İslam'da Azınlıklar*, 259.

⁷ Hucurât 10.

⁸ Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 382.

⁹ Hucurât 13.

¹⁰ Nasuruddin el-Esed, *İslam'da Azınlıklar*, 4/259.

¹¹ Fayda Mustafa, "Zimmî", *DIA*, 44/488.

ve 13. yılda bazı arayışlardan sonra Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardır. İslam'ın ve Müslümanlığın ayrımcılığa uğraması ilk defa burada başlamaktadır.

622 yılında Hz. Muhammed kendisine inanmış Müslümanlarla Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra bu şehirde yeni bir toplum inşa etmenin yollarını aradı, Medine'de kendisini buraya davet eden Arap Evs ve Hazrec kabileleri ile Yahudi kabileleri Beni Kaynuka, Beni Nadir, Beni Kureyza kabileleri yaşıyordu. Yani Hz. Peygamber kendisine inananlarla birlikte çoğunlukta olmamasına rağmen davet eden iki kabilenin desteğiyle bu şehri, farklı unsurların insanca, medenice, beraber yaşayabilecekleri ve İslam'ın farklı kesimlere sunduğu imkanları ortaya koymak istediği bir şehre dönüştürmek istiyordu.

Hz. Muhammed, Medine'de din, dil, ırk farklılığı olan bütün insanları kapsayacak şekilde ve tarihe *Medine Vesikası/Sözleşmesi* şeklinde bir antlaşma hazırlatarak şehirde birbirinden farklı tüm unsurları Medine vatanlaşığı temelinde bir potada buluşturmuştur. Böylece Medine'de varlığını sürdüren bütün vatandaşların, adalete dayalı sosyal, iktisadi ve dini hak ve özgürlükleri güvenceye alınmıştır. Aynı zamanda İslam medeniyetinin temelini temsil eden bu anlayış insanlık tarihinde bir milat olmuştur.¹² Yine bu antlaşma veya sözleşme İslam tarihinde bir arada yaşama kültürünün de ilk örneğini teşkil etmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.¹³

İslam'ın ve Müslümanların kendileri gibi inanmayan kesimlere nasıl bir tutum ve tavır takındıkları hususuna Mekke'nin fethi esnasındaki Hz. Peygamber'in tutumu çok güzel bir örnektir. Hz. Peygamber ve ashabını Mekke'yi terk etmek zorunda bırakacak kadar eziyet ve zulme maruz bırakan Mekkeliler şehrin 630 yılında Müslümanlarca fethi esnasında Müslümanların ve Hz. Peygamberin kendilerinden intikam alacağını düşünüyorlardı fakat Hz. Peygamberin kendilerine; "Ey Kureyş size nasıl muamele edeceğimi bekliyorsunuz?" Buna cevaben Kureyşliler: *Senden iyilik bekliyoruz, çünkü sen Kerimsin, âli cenap bir kardeşsin* dediler. Hz. Muhammed de onlara tarihe geçen şu Yusuf Peygamber'in kardeşlerine dediği ifadelerle cevap verdi: *Öyleyse gidiniz bugün hiçbiriniz kınanmayacaksınız, azarlanmayacaksınız. Hepiniz serbestsiniz.*¹⁴

¹² Özaydın, *İslam Medeniyeti'nin Seküler Medeniyet'e Katkısı*, 117-147.

¹³ Şanal, *Endülüste Bir Arada Yaşama Kültürü*, Kâtip Çelebi Üniversitesi Sos. Bil. Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

¹⁴ Yusuf 92.

Adalet ve merhamet timsali Hz. Peygamber din farklılığı, etnik ayrılık farkı gözetmeksizin insanlara göstermiş olduğu merhamet ve müsamaha ile gayrimüslimlere karşı takınılacak tutum ve tavır hususunda çağlara örneklik teşkil etmiştir. Peygamber Efendimiz'in Necran Hristiyanlarıyla hicri 9.senede yaptığı zimmet anlaşmasında şöyle denilmektedir: *Allah'ın himayesi ve peygamberi Muhammed'in zimmeti, Necran havalisinde olanların gerek malları gerek şahısları gerek dinleri, hazır bulunanları ve bulunmayanları, aileleri, mabetleri ve mülkiyetlerinde olan büyük ve küçük her şeyin üzerindedir. Hiçbir kimse dini mevkiinden, rahipliğinden, papazlığından uzaklaştırılmayacaktır.*¹⁵

Yine Peygamber Efendimiz'in Yemen valilerine gönderdiği mektuplarda da İslam'ı kabul edenlerin aynen Müslümanların hak ve sorumluluklarına sahip olacaklarını, kendi dinlerinde kalmak isteyen diğer din mensuplarına karşı da herhangi bir baskı uygulanmayacağını belirtmiştir.¹⁶ Özellikle Necran'a vali olarak gönderilen Amr b. Hazm ve Yemen'e gönderilen Muaz b. Cebel'in görevlerine giderken kesinlikle Yahudi ve Hristiyanların dinlerinden dönmeye zorlanmamaları hususunda Peygamberimizin talimatları bugün elimizdedir.¹⁷ Bırakın gayrimüslimleri İslam'a zorla döndürmeyi, onlara kötü muameleyi dahi hoş görmemiş, ondan men etmiştir. Ebu Davud'da geçen bir habere göre Resulullah, *Kim anlaşmalı bir gayrimüslime zulmeder veya hakkını eksiltir, yahut gücünün üstünde bir yük yükler ya da onun rızası olmadan bir şeyini alırsa kıyamet gününde ben onun hasmı olacağım*¹⁸ demiştir. Buhari'de de bu olayı tasdikleyen bir örnek bulabiliriz. Medine'de satış yapan bir Yahudi malını ucuz almak isteyenlere "Musa'yı insanlığa seçip yollayana yemin olsun ki olmaz" deyince Ensar'dan birisi: "Muhammed aramızdayken sen nasıl Musa adına yemin edersin?" diyerek Yahudi'yi tokatlamıştır. Bu Yahudi, Peygamberimize gelerek olayı anlatmış, Peygamberimiz de sahabinin o şahsa niçin tokat attığının sebebini öğrendikten sonra, öfkesi yüzünde belli olacak şekilde kızarak *Allah'ın peygamberleri arasında üstünlük yarışına girmeyin* şeklinde uyarıda bulunmuştur.¹⁹

Görüldüğü üzere İslam'ın ve onun tebliğcisinin yaklaşımı, amacı, her ne pahasına olursa olsun dünyaya egemen olma değil, barışçıl bir ortamda İslam'ın tebliğini ve onun yayılmasını sağlamaktır. Sonraki tarihlerde bu

¹⁵ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, 78 ; Hamidullah, *Vesâiku's-Siyâsiyye*, 174.

¹⁶ Hamidullah, *Vesâiku's-Siyâsiyye*, 209.

¹⁷ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, 77-78, İbn Hişam, *Sire*, 4/179 ; Hamidullah, *Vesâiku's-Siyâsiyye*, 213.

¹⁸ Ebu Davud, *Kitabu'l-Harac*, 33.

¹⁹ Buhari, "Enbiya", 35.

hedefthen zaman zaman bazı sapmalar olmuşsa da örneği yok denecek kadar azdır. Bunun kaynağını İslam dininde değil, onu doğru anlayıp uygulamayan veya yanlış yorumlayan ulema ve yöneticilerde aramak gerekir.²⁰ İslam'ın ve Müslümanların hoşgörüsü ve toleransı Hz. Peygamber sonrası dönemde de devam etmiştir. Hz. Ebu Bekir döneminde Hireliler ile yapılan antlaşmada; *Verdikleri sözlerde durur, cizyelerini öderler ise zımmi hakkına sahip olacaklar, iç ve dış düşmanlara karşı can ve mal güvenlikleri sağlanacak, hastalık, sakatlık veya bir musibet dolayısıyla fakir düşen, kendi dindaşlarının yardımına muhtaç olan kimsenin cizyesi düşürülecektir (kaldırılacaktır). Medine'de veya diğer İslam memleketlerinde oturdukları sürece kendilerine ve bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerine beytülmalden yardım yapılacak, kiliseleri, havraları, sarayları yıkılmayacak, çan çalmalarına, bayram günlerinde hac çıkarmalarına mani olunmayacaktır* denmiştir.²¹

10 yıl Müslümanların devlet başkanlığını yapan Hz. Ömer de kendi döneminde zımmilerin hukukuna azami derecede saygı göstermiş ve yöneticilerine de bu hususa çok dikkat etmelerini söylemiştir. Suriye bölgesindeki orduların başkomutanı olan Ebu Ubeyde'ye yazdığı bir mektupta *Müslümanların zımmilere zulüm ve haksızlık etmelerine mani olmasını* emretmiştir.²² Onun meşhur Kudüs anlaşmasının metninde de aynı hususların güvence altına alındığını söyleyebiliriz.²³ Yoksulluk ve ihtiyarlık sebebiyle cizyesini ödeyemeyen ve bu sebeple dilenen bir Yahudi'yi gördüğünde ondan ve onun gibilerden cizyeyi kaldırdığını söylemiş ve hazine görevlisine *Bu ve benzerlerine dikkat et, Allah'a yemin olsun ki gençliğinde vergisini verip yaşlılığında onu zelil etmemiz insafa sığmaz* demiş ve Tevbe Suresi'nin 60. ayeti gereği hazineden yardım yapılmasını istemiştir.²⁴ Öyle ki Hz. Ömer, ölüm döşeginde bile kendisinden sonraki yöneticiye *Zımmilere iyi davranmasını, güçlerinin üzerinde yük yüklememesini, onların emniyetlerini sağlamak için mücadele etmesini ve verdikleri sözleri yerini getirmesini tavsiye ederim* diye vasiyette bulunmuştur.²⁵

Pek çok anlaşmazlık ve iç karışıklığın ortaya çıktığı Hz. Osman döneminin ikinci altı yıllık diliminde dahi zımmiler kendilerini çok rahat hissetmişler ve bu duygularını da yazdıkları mektuplarında açığa vurmuşlardır. 650-660

²⁰ Ünal, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 58-59.

²¹ Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayrimüslimler*, 128-129.

²² Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayrimüslimler*, 166.

²³ Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayrimüslimler*, 145-146.

²⁴ Ebu Yusuf, *Harac*, 136.

²⁵ Ebu Yusuf, *Harac*, 135.

yıllarında Nasturi patrikliği yapan III. İshuayheb bir arkadaşına yazdığı mektupta kendilerine yapılan üst düzey muameleyi *Allah'ın idareyi kendilerine verdiği şu Araplar... bizlere hiç zulüm etmediler, gerçekten onlar dinimize, din adamlarımıza, kilise ve manastırlarımıza hürmet gösterdiler*²⁶ şeklinde anlatmaktadır.

İslam ve onun tebliğcisi ve uygulayıcısı Hz. Muhammed'in sünnetinden ilham alınarak ortaya konulan bu anlayış ve hoşgörü genel olarak Emeviler döneminde de sürdürülmüştür. Hatta Müslümanlar, Kur'an'da ehli kitap olarak tanımlanan Hristiyan, Yahudi ve Sabiilerin dışında belli bir tarihten sonra fetihlerin daha geniş alana yayılmasıyla Zerdüşt, Hindu ve Budistleri de zimmi statüsüne dahil etmişler ve kendilerine hoşgörü ile yaklaşmışlardır. Emevi devleti kurucusu Muaviye'nin hoşgörü, adalet ve tarafsızlığından bahseden günümüz Irak devleti sınırları içinde kalan Sincarlı papaz John Bar Penkaye'nin anlattıkları bugün için çok anlamlıdır. "...iç savaşta (mücadele eden Arap hiziplerin) aralarındaki uzun kavgalardan sonra Ümeyyeoğulları adı verilen Batılılar galip geldi ve aralarından Muaviye adlı biri kral olarak İran ve Bizans krallıklarını egemenliği altına aldı. Bu dönemde onun egemenliği altında olan yerlere adalet ve barış geldi. Herkesin istediği gibi yaşamın izin verdi. Çünkü Müslümanlar, Hristiyanlar ve onların manastırları konusunda rehberlerinin (Hz. Muhammed) koyduğu kurallara uyuyorlardı. Yine bu kişinin rehberliği ile tek bir Allaha inaniyorlardı... Muaviye tahta çıkınca yaşadığımız topraklara daha önce görmediğimiz bir barış geldi. Ne babalarımızdan ne dedelerimizden böyle bir barış duymuştuk."²⁷ Öyle ki bu durum iç politikada Müslümanlar arası siyasi rekabette Emevi devletin kendi Müslüman tebaasına gayrimüslimler kadar kıymet vermediği şeklinde şikayetlere bile yol açmıştır.²⁸ Gayrimüslimler Ömer b. Abdulaziz dönemi hariç diğer Emevi devlet başkanları zamanında çok rahat bir hayat yaşadıkları görülür.

Müslümanların 5. Raşid Halife diye isimlendirdikleri Ömer b. Abdulaziz dönemi gayrimüslimler açısından hem de o günlerde hem de o günleri yazan bugünkü müsteşriklerin yazılarında keyif kaçırır bir dönem olarak görülmüştür. Halbuki Ömer b. Abdulaziz gayrimüslimlere karşı hiçbir zaman olumsuz bir tavır ve uygulama içinde olmamış, hatta onlara yardımcı olmuş,

²⁶ Öztürk, *İslam Toplumunda Hristiyanlar*, 55.

²⁷ Humphreys, *Emevi Devletin Kuruluşu*, trc.İ.Hakkı Yılmaz,117.

²⁸ Levis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, Çev.Bahadır Sina Şener, 41 ; Mücahit Yüksel, *Emeviler Döneminde Hristiyanlar*, 191-192.

el konulan kiliselerini iade etmiş, valilerine gönderdiği mektuplarda zimmi halkın hukukunun gözetilmesini, ibadethanelerinin tahrip edilmemesini ve kendilerine insanca, hoşgörüyü davranılmasını istemiştir.²⁹

Gayrimüslimlerin Ömer b. Abdulaziz'i hasım olarak görmeleri ve sadece 2.5 yıl süren bu süreci kendileri için kara bir dönem olarak adlandırmalarının temelinde Ömer'in o güne kadar Emevilerce ötekileştirilen Emevilere siyasi ve dini açıdan muhalefet yapan kesimleri dinleyerek onların taleplerine olumlu cevap vermesinden ve gayrimüslimlerin Müslümanlar üzerinde üst seviyede bir otorite ve kuvvet olmalarından vazgeçen bir politika izlemesi nedeniyledir. Çünkü o bu konudaki düşüncelerini bir valisine yazdığı mektupta açıkça beyan ederek *Müslümanlar, işin başlangıcında zimmilerin idari, kitabi ve vergi toplama ile ilgili bilgilerinden istifade etmişlerdir. Bu Allah'ın onlar için takdir ettiği belirli bir süre için olmuştur. İşlerinde istihdam ettiğin ne kadar amel ve kâtip varsa onların hepsini azlettim ve onların yerine Müslüman kimseleri getirdim* demektedir.³⁰ Burada zimmiler için yapılan antlaşmalarda onları istihdam zorunluluğu olmaması nedeniyle onlar açısından olumsuz bir uygulama söz konusu değildir. Kendilerinden inanç ve örflerine göre giyinmelerinin istenmesi³¹ ve İslam'ı seçenlerden cizyenin kaldırılması³² kendilerini yok olacakları endişesiyle rahatsız etmiştir. Burada halkıyla barışık durumdaki bir Emevi yönetiminin zimmileri rahatsız etmesi ve halkıyla çatışma halinde olan bir yönetimden hem zimmilerin hem de Emevi ailesinin memnun olması ilginç bir durumdur.

Ömer b. Abdulaziz'in gayrimüslimlerle ilgili politikasını anlamak için bir rivayete daha yer vermek uygun olacaktır. O bu konudaki düşüncelerini İslam uleması ile istişare neticesinde verdiğini gösteren haberler mevcuttur. Örneğin Ömer b. Abdulaziz gayrimüslimlerin Muharremat (İslam'a göre uygun olmayan yakın akraba evlilikleri) ile evliliklerine, içki içmelerine ve domuz eti yemelerine İslam devletinin müdahale edip edemeyeceği bu konuda Hulefa-i Raşidin'in uygulamasının nasıl olduğu sorusu üzerine tabiundan meşhur alim Hasan El-Basri "Onlar kendi inançlarına göre yaşayabilmek için bize cizye ödüyorlar, sen (selefe) tabii olacak durumdasın, yeni

²⁹ Taberi, *Tarih*, 2/136 ; Ebu Yusuf, *Harac*, 52, 146 ; Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emval*, trc.,Cemaleddin Saylık, 67,70,71 ; Osman Şekerci, *İslam Ülkelerinde Gayri Müslimlerin Temel Hakları*, 48.

³⁰ M.G.S. Hadgson, *İslam'ın Serüveni*,1/221 ; Hitti, *İslam Tarihi*, 2/368.

³¹ Ebu Ubeyd, *Emval*, 75 ; Makrizi, *Hitat*, 2/493.

³² Ebu Yusuf, *Harac*, 142 ; Belazuri, *Futuh*, 215.

bir hüküm uyduracak değilsin”³³ şeklinde cevap vermiştir. Bu görüş üzerine o da geçmişteki selefleri gibi uygulamada bulunmuştur.

Emevilerin bir devamı gibi olan ve 6 asır Müslümanların hüküm sürdüğü Endülüs'te de aynı anlayış devam etmiş ve daha farklı örnekler ortaya koymuşlardır. Başlangıçta İspanya'da 6.yy'ın başından itibaren yönetimi ele geçiren ve bir Germen boyu olan Vizigotlar Hz. İsa'nın bir beşer olduğunu benimseyen Ariuscu bir din anlayışına sahipken, orada Hz. İsa'nın ezeli olduğu benimseyen yerleşik Katolik halkı sorunsuzca yönetebilmek adına politik bir karar ile Katolikliği benimsediler ve Ariuscu anlayışı her yerden ve her açıdan tasfiyeye tabii tuttular. Bu anlayıştaki yöneticiler, İspanya'da yaşayan Yahudileri de teslis inancına sıkıntı verecek konumda olmaları nedeniyle onları tasfiyeye, tehcire ve Hristiyanlaştırılmasına yönelik kararlar aldılar. Kral Regesvinto zamanında hazırlanan Lex Vizigot horum belgesinin 12.bölümü Yahudileri ve heretik kabul edilen Hristiyan anlayışları hedef almış ve 654 yılında ilan edilerek ülke içinde ve dışında Katolik inancına karşı olan herkes sapkındır denilerek mülklerine el koyma, tehcir, dini faaliyetlerini yasaklama, ileri tarihlerde de zorla Hristiyanlaştırma ya da direnenlerin köleleştirilmesi hedeflenmiştir.³⁴

İspanya'da Katolikliğin dışındaki inançlar için o kadar ağır bir ortam oluşmuştur ki tarih kaynaklarında başka saikler de sayılsa bile 711'li yıllarda Müslümanların ve İslam'ın İspanya'ya girişinin şartları oluşmuş ve bu kesimlerce Müslümanlar kurtarıcı olarak İspanya'ya davet edilmiştir. Özellikle Bizans'ın Kuzey Afrika sahil şeridindeki Septe valisi Julian'ın kızına tecavüz eden İspanya kralı Rodrik'den alacağı intikam ve içeride yok olmakla karşı karşıya kalan Yahudi halkın istihbarat ve fiili destekleri sayesinde Müslümanların İspanya'da fetihlerin gerçekleşmesine sebep olmuş, hatta fethedilen bazı şehirlerin güvenliği Yahudilere bırakılmıştır.³⁵ İspanya'da farklı dinlerin bir arada yaşama anlayışı fethin hemen akabinde 713 tarihinde tarihe Endülüs fatihi olarak geçen Musa b. Nusayr'ın oğlu Abdulaziz ile Levante şehrinin hükümdarı Theodomiro tarihe *Tudmir Anlaşması* olarak geçen ve burada Convivencia yani bir arada yaşamanın temelini atan ve İslam'ın zimmi hukukunu ifade eden anlaşmadır.³⁶ Endülüs'te uygulanan ve

³³ Serahsi, *Mebcut*, 5/39 ; Ünal, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 62.

³⁴ Özdemir, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 81-82.

³⁵ Özdemir, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 82.

³⁶ Şanal, *Endülüs Gayri Müslimlerinin Siyasi ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri*, Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, II-196-213.

gayrimüslimlere her türlü hakları doyusuya yaşama imkanı veren bu antlaşma İslam tarihindeki uygulamaların en başarılı ve en güzellerini içerir. Daha önce Vizigotların yönetimi altında ciddi baskı ve eziyetlere maruz kalan Yahudiler kaybettikleri bütün haklarını yeniden elde ettiler. Yahudi araştırmacı Ashtor, *Sahip oldukları hakları rüyada görseler inanmazlardı* diyerek bu durumu ifade eder.³⁷

Endülüs'te hoşgörüyü dayalı bir toplumsal düzenin inşa edilmesinin en önemli sonuçlarından bir tanesi orada o dönemin dünyasına kıyasla çok üst düzey bir medeniyetin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Endülüs'ün dillere destan medeniyeti, toplumun müslim-gayrimüslim kesimlerinin katılımıyla inşa edilmiştir. Bu dönemde İşbiliye, Tuleytula, Kurtuba, Gırnata, Palermo gibi Endülüs ve Sicilya şehirleri dünyanın en önde gelen bilim, kültür ve sanat merkezleri haline gelmiştir. Ayrıca zımmiler bu dönemde kendilerine inkâr etmeden güven ortamında entelektüel, idari ve ticari alanlarda topluma katılma şansı yakalamışlar, Yahudiler ve Hristiyanlar devlet görevlerinde vezirlik makamı veya diğer makamlara gelebilmişlerdir. 10.yy'da Yahudi Hasday b. Şaprut ve Hristiyan Rabi b. Zeyd, 11.yy Ziriler döneminde Yahudiler'in lideri İsmail Bin Nagrile ve oğlu Yusuf vezirlik yapan kimselerdendi.

10.yy ortalarında Alman kralı Oton'u temsilen Kurtuba'ya saraya gelen Juan isimli bir rahip, sarayda görevli Hristiyanların çalışmasına şaşırmış, onların Müslümanlara hizmet etmemesi gerektiği düşüncesini sarayda Hristiyanları temsil eden Kurtuba Psikoposu Recemunda'ya aktarmıştır. Recemunda ona şöyle cevap vermiştir: *Apostol (Havari)'un sözleri bize isyan etmemizi yasaklamaktadır, her tarafta musibetin kol gezdiği bir zamanda bize kendi kanunlarımızla amel etme hakkının verilmiş olması önemli bir teselli kaynağıdır. Onlar (Müslümanlar) bizim dinimize ve kültürümüze olan bağlılığımızı gördükçe bizimle olan antlaşmalarına riayet etmektedirler. Dinimize saldırılmadıkça onların kanunlarına uymamız gerektiği görüşündeyiz.*³⁸

Bir Fransız araştırmacı H.Peres debir arada yaşama tarzı, Endülüs Müslümanları'nın Hristiyan halka olan toleranslı yaklaşımını daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. *Gerçekten hiçbir mağlup halk, antlaşmalar ile sağlanan hakların ve zımmi hukukunun tatbiki konusunda İspanyollar kadar şanslı olmamışlardır". Devletin her kademesinde bu halktan insanlar var-*

³⁷ Özdemir, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 82.

³⁸ Özdemir, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 84,99,100.

*dır, kimileri valide sultan olarak halifelerin yanında, kimileri mevali statüsünde, kimileri maaşlı asker olarak orduda, kimileri de general olarak ordunun en üst kademesinde...*³⁹

Netice olarak sayıca en az olan Müslümanların Endülüs'te kurdukları toplumsal düzende din farklılıkları bir arada yaşamalarına engel olmadığı gibi üç dinden insanlar enerjilerini Endülüs medeniyeti adıyla ortaya çıkan medeniyetin çok güzel örneklerini sunmuşlardır. Öyle ki burada insanlığın bilimsel ve kültürel birikimi bu farklı unsurlar aracılığıyla önce Latinceye ardından batı dillerine tercüme yoluyla kazandırılmış ve bu çeviri faaliyetleri günümüz batı medeniyetinin temelini oluşturmuştur.⁴⁰ Richard Bulliet'in ulaştığı verilere göre 800'lerin başında Endülüs'te Müslümanların nüfusunun oranı %10'ların altındadır. 900'lere gelindiğinde % 20, 1000 yılına gelindiğinde %75'lere çıkar.

Türkler din olarak İslamiyet'i benimsemelerinden sonra özellikle Abbasiler döneminde İslam toplumunun öznesi haline gelmiştir. Özellikle İslamiyet'i benimseyen Müslümanlar İdil (Volga) Bulgarları, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Harezmşahlar, Babür Türk İmparatorluğu ve dünya çapında bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlılar gibi devletler kurmuşlardır. Bu devletlerin yöneticileri ve toplumları İslamiyet'e derin bağlılıkları sayesinde kendi yönetimleri altındaki başka din mensuplarına İslam'ın zımni hukukunu kendilerinden önceki Müslümanlar gibi hep hoşgörü zemininde yaklaşmışlardır. Burada Türk devletlerinin ortaya koymuş oldukları güzel örnekleri anlatmaya yazı çerçevemiz müsaade etmemektedir fakat Anadolu'yu bir İslam yurdu haline getiren Selçuklular ile ilgili, Haçlı seferlerine karşı durmaları nedeniyle batıda oluşan yanlış algıyı tashih etmesi açısından Fransız İslam Tarihi ve Selçuklu uzmanı Claude Cahen'in şu sözleri anlamlıdır: *Haçlı seferlerinden bu yana Selçukluların dindeki tutumu Avrupa'da yanlış bazı yorumlara yol açmıştır. Bu nedenle burada Selçukluların Müslüman olmayanlara ve özellikle Hristiyanlara karşı İslam dininin önde gelen ve köklü özelliği olan hoşgörüyü hiç değiştirmeden uygulamış olduklarını belirtmekte yarar görüyorum... İslamlaşma kesin bir zarar vermedikleri sürece yerli halkların bütün geleneklerine karşı hoşgörü gösterilmekteydi... 12. yy totaliter düşüncesinin sınırlandırılmalarına alışmış zihinler için 12. ve 13.yy'da Anadolu'da gazilerin inanç ve davranışlarının hatta Müslümanlık dünyasının başka hiçbir yerinde*

³⁹ Özdemir, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 101.

⁴⁰ Lütüfi Seyban, *Endülüs Toplumsal Yapısı ve Convivencia*, Aralık,2021.

karşılaşmadığımız bir dinsel hoşgörü ile nasıl bir arada varolabileceğini anlamak çok güçtür... Sultanlar, belki ölçülülüklerinden belki de kişisel çıkarları yüzünden Hristiyan uyruklarını, onların dinsel özgürlüklerini, tehdit etmeye çalışan herkese karşı savunmuşlardı...⁴¹

14. asırda ortaya çıkan ve bir cihan devleti olarak 6 asır hüküm süren Osmanlı devleti de sahip oldukları toprakların büyüklüğü ve hâkimiyet sürelerinin uzunluğu açısından dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Osmanlılar da tıpkı kendilerinden önceki Müslüman devletler gibi İslam'ın farklı olana yaklaşımını özümseyerek milyonlarca kilometre kare alanda çok farklı inanç, etnik yapı ve kültürü bir arada huzur içinde tutabilme ve yaşatabilme becerisini gösterebilmiş bir devlettir. Millet sistemi adı verilen bu toplumsal yapıda altı asırlık tarihi boyunca halkın %40'ını teşkil eden gayrimüslimler başta tıp alanı olmak üzere hayatın her alanında kendilerine yer bulabilmişlerdir.⁴²

Gayrimüslimlere ait yani Hristiyan ve Yahudilere ait mabetlerle ilgili tutum ve uygulamalarında esas olarak İslam hukukuna dayanmış olmakla birlikte birçok defa bunlar lehine esnemeler yapmaktan da geri durmamışlardır. Yani tamir ve yenileme yanında ihtiyaç olduğunda yeniden kilise, manastır ve havra yapımı hususunda hiçbir zorluk çıkarmamışlardır.⁴³

Fransız seyyahı Guillaume Joseph Grelot Türklerin dinleri ve memleketleri ne olursa olsun, bütün yabancılara (gayrimüslimlere) karşı çok nazik olduklarını, şefkat ve sevgi gösterdiklerini, farklı inançtaki insanların dinlerini rahatça yaşadıklarını, din değiştirme konusunda hiç kimseyi zorlamadıklarını belirtti.⁴⁴ Birlikte yaşamada güzel komşuluk ilişkilerine örnek olarak 1908'de Osmanlı'dan ayrılan Bulgarların vermiş olduğu ifadeler de önemlidir. Onlardan biri şu şekildedir: *Türkler ve Bulgarlar beraber yaşarlardı ve iyi komşuydular, bayramlarda birbirlerine ikramda bulunurlardı. Biz Paskalya'da Türklere kozunak ve kırmızı yumurta gönderirdik, onlar da bize bayramda baklava gönderirlerdi.*⁴⁵

Yine bir Hırvat asıllı Hristiyan misyoneri olan LI. Mihacevich Balkanlar'da Arnavutlarla ilgili "Buraların Hristiyan ve Müslümanları birbirine o kadar

⁴¹ Cahen Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, 60-193,204-205.

⁴² Yılmaz, Coşkun, Yılmaz, Nejedet *Osmanlılarda Sağlık*, İstanbul 2006 ; Yazıcı, Nesimi, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 161-163.

⁴³ Yazıcı Nesimi, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, İstanbul 2013,161-163.

⁴⁴ Yazıcı Nesimi, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 165-166 ; Josephus Grelot, *İstanbul Seyehatnamesi*, trc Maide Selen, İstanbul 1998, 178,181-184.

⁴⁵ Yazıcı Nesimi, *İslam Kültüründe Hoşgörü*,179.

yakındır ki aralarında hiçbir ayrılık olmadığı gibi böylesi bir birliği bozmak için hiçbir şey yapılamaz bile” derken Gazmend Shpuza da, “*Farklı dinlere mensup Arnavutların bir arada yaşama olayının, Osmanlı hakimiyet döneminin asırları boyunca sadece hayatta kalabilmiş değil, üstelik doruğa çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Tanrı'nın sadece Müslümanların Tanrısı olduğuna (Rabbul Müslimin) değil, bütün insanların Tanrısı (Rabbul Alemin) olduğunu öğreten Kuran'ın öğretisi Osmanlılar'da uygulamasını buldu.*” demektedir.⁴⁶

İstanbul'un fethinden 3 sene sonra yayınlanan Hans Rosenplüt isimli bir Alman'ın gözlemlerini içeren ve Alman kültür tarihinde önemli bir yer tutan *Türk Karnaval Oyunu* isimli eserde Türk ülkelerindeki olumlu şartları dile getirir. Hükümdarların adaletli yönetimlerinin Hristiyanları kendilerine meylettirdiğinden, ülke sokaklarında barışın egemen kılınmış olduğundan, mal ve mülk güvenliği bulunduğu ve kimsenin de inancına karışılmadığından bahseder ki hakikaten Osmanlı devlet yöneticileri bu hususa çok önem atfetmişlerdir. II. Mahmud'a atfedilen şu sözler yukarıda anlatılanların ispatı mahiyetindedir: *Ben tebeamın Müslümanını camide, Hristiyan'ını kilisede, Mecusi'sini havrada fark ederim, aralarında başka (hiçbir surette) fark yoktur, cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır.*⁴⁷

Osmanlı dönemiyle ilgili son cümlelerimizi Osmanlı tarihi ve Ermeniler üzerine uzman olan Amerikalı tarihçi Standford Shaw ile bitirelim: *Osmanlılar dünya tarihi boyunca başka yerlerde başka istilacıların yaptığı gibi istila ettikleri yerlerde yaşayanları din değiştirmeleri için zorlamayı reddetmemiş olsalardı, Osmanlı İmparatorluğu'nu son yüzyılında büyük zaafa düşürecek hiçbir azınlık sorunu olmayacaktı. Oysa Osmanlılar, bunun yerine Rumlar, Ermeniler ve Yahudilere kendi dini önderleri yönetiminde, kendi dilleri ve geleneklerini kullanarak, kendi okullarını, mahkemelerini, yetimhanelerini, hastanelerini vb. kurup sürdürecektir, sultanın koyduğu yasalara uydukları, istenen vergileri ödedikleri, imparatorluk sınırları içinde güvenlik ve düzeni sürdürdükleri sürece Osmanlı egemen sınıfıyla pek az bir ilişki içinde, kendi hayatlarını yaşama hakkı tanıldılar. Dahası Hristiyanlar ve Yahudiler sultan tarafından yalnız Müslümanlara getirilmiş olan birtakım yükümlülüklerden de uzaktılar; bunlar içinde en önemlisi, kimi zaman yaşam boyu süren askerlik hizmetinden muaf tutulmaları, bunun yerine her erkek için belli bir miktar vergi (cizye) ödemelerinin istenmesiydi. Cizye dışında*

⁴⁶ Yazıcı Nesimi, *İslam Kültüründe Hoşgörü*,180-181.

⁴⁷ Yazıcı,Nesimi, *İslam Kültüründe Hoşgörü*,182-183.

*da Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar aynı meslekten ve aynı zenginlikte oldukları takdirde aynı vergiyi ödüyorlardı.*⁴⁸

Buraya kadar İslam'ın doğuşundan Osmanlı'nın yıkılışına kadar İslam toplumlarında varolagelen ve kendi dışındaki inanç ve insanlara hoşgörü ile yaklaşan İslam anlayışının bariz örneklerinden bazılarını yine çoğu kere gayrimüslim tarihçi ve uzmanların dilinden aktarmaya çalıştık. Bütün bu tecrübeler insani değerlere ve insan haklarına bağlı olarak huzur ve emniyet içerisinde bir arada yaşamak, geçen yüzyıl ve bu yüzyılda çok özlediğimiz, aradığımız günümüzün demokrasi kültürünün ve adaletli demokratik ortamın oluşturulması çabalarına kaynaklık edebilecek nitelikte tarihi bir tecrübedir. Fakat ne yazık ki 16.yy'dan itibaren coğrafi keşiflerin başlangıcı, sanayi devrimi, hammadde ihtiyacının temini amacıyla sömürgeciliğin başlaması ile batının dünya sisteminde İslam dünyasının önüne geçmesi, imparatorlukların parçalanarak ulus devletlere geçiş süreciyle azınlık sorunları ortaya çıkmıştır. Tabiri caizse eskiye dönüş olmuştur.

Geçmişte devletler arasında yapılan ikili veya çok taraflı antlaşmalarda devletler hukukunun konusu olan azınlıklar önceleri din eksenli tanımlanmışken zamanla etnik, dil ve kültür farklılıklarına göre tanımlanmıştır. Bu yaklaşım günümüze kadar devam etmekte olup genel bir tanım üzerinde uzlaşıya varılamamaktadır. Azınlıklar üzerine yapılan bütün çalışmalarda azınlık haklarına değil, azınlıklara mensup kişi haklarına değinilmiştir. Çünkü ulus devletler güvenlik endişelerinden dolayı azınlıklara kendi kaderlerini belirleyecek ortak haklar vermek istememektedirler. Millî sınırlar içerisinde farklı grupların bulunması genellikle potansiyel tehdit olarak görülmektedir. Azınlıkların mücadelesi tek millet kabul eden anlayışlarla çatışmaktadır. Bundan dolayı bu anlayışı kabul eden devletlerde milletin birliğini engelleyen farklı gruplar var ise bunlar ya asimilasyona tabii tutulmaktadır ya da yok edilmektedir. Potansiyel tehdit algısıyla bu durumu meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar.⁴⁹

Aslında azınlık kavramının tarifsiz kalması, isteyenin istediği şekilde muamelede bulunmasına açık kapı bırakan bir anlayışın ve siyasetin sonucudur. Sömürgeci batılı devletler, değişik tanımlar yaparak kendilerini kayıt altına almak istememektedirler. Özellikle sömürgeci batılı devletlerin değişik saiklerle başka devletleri sömürgeleştirmeleri ve çok dinli, etnik yapılı

⁴⁸ Osmanlı İmparatorluğunda Azınlıklar Sorunu, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul 1985, Cilt IV, s. 1003 ; Yazıcı Nesimi, *İslam Kültüründe Hoşgörü*, 192.

⁴⁹ Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar Sempozyumu, İsam Yayınları, İstanbul.

ve kültürlü bu toplumları egemenlikleri altına alabilmeleri için bu hususları onları parçalamada, bölmede ve yönetmede bir manivela olarak kullanmaktadır. Mesela Osmanlı devletine bakıldığında 19.yy'da siyasi ve iktisadi gelişmelerden dolayı güçlenen ayrılıkçı hareketler, dünyada yaşanan olaylardan etkilendiği için millet sistemi değişikliğe uğramak zorunda kalmıştır. Bu yüzyıldan itibaren devletin içinde bir azınlık grubun bulunması uluslararası ilişkiler açısından güçlü devletlerin zayıflar karşısında kötü yönde kullanılabilir bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Örneğin Osmanlı devletinde yaşayan Hristiyan azınlıkların haklarını koruma bahanesiyle Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmişlerdir. Bu yüzyılda Batılı devletlerin sömürgeciliğinden dolayı daha önce azınlık statüsünde olmayan birçok Müslüman topluluklar maalesef azınlık durumuna düşmüş ve batılı devletler onları azınlık durumuna düşürmek için çaba sarfetmişlerdir. Pek çok ülkede yaşayan Müslümanlar kendi topraklarında zamanla azınlık durumuna düşmüşlerdir. 16. ve 17. yüzyıllarda genel anlamda sadece 4 tane İslam ülkesi varken (Osmanlı, İran, Afganistan ve Hindistan) bugün 60'ın üstünde güya İslam ülkesi bulunmaktadır ancak bunlar büyük çoğunun sınırları alınmış, uydu devlet haline getirilmiş ülkelerdir. 60 devlette yaşayan bugün için 1.5 milyar Müslüman'ın neredeyse yarısı kadar da yani 720 milyon Müslüman dünyanın 125 ülkesinde azınlık olarak yaşamakta ve pek çok sorunlarla boğuşmaktadırlar.

Azınlık tanımlarına daha çok akademik metinlerde veya uluslararası teşkilatların belgelerinde rastlanmaktadır. Bu tanımlar arasında en bilineni Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması alt komisyonunca 1977 yılında hazırlatılan raporda yer alan tanımdır. Buna göre *azınlık, bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayıca az olan, egemen konumda olmayan, üyeleri o devletin vatandaşı olan, nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel veya dilsel özelliklere sahip ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup* şeklinde tanımlanmaktadır. Üzerinde hukuki açıdan tam bir uzlaşma olmasa da uluslararası örgütlerin yaptığı çalışmalarda çoğunlukla bu tanım esas alınmaktadır.⁵⁰

Burada elbette teknik olarak azınlık kavramının anlamı üzerine duracak değil ama bugünkü dünyada ulus devletlerin pek çoğu kendi istedikleri

⁵⁰ Aydın A, *AB Ülkeleri, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti Yasalarında Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler*, 4, TBMM Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

doğrultuda azınlıklara muamele yapmakta ve kendilerini bağlayacak anlaşmalardan kaçınmaktadırlar. Mesela bir ülkeye göre dini azınlık olarak görülen grup, başka bir ülkede etnik bir azınlık olarak görülebilmektedir. Soğuk savaşın bitimi ile birlikte girilen istikrarsızlık ortamında azınlık hakları tekrar gündeme gelmiş ve birleşmiş milletler genel kurulu 1992 yılında *Ulusal, Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait Bireylerin Hakları Bildirisi*'ni kabul etmiştir. Bildiride devletlere azınlıkların meşru çıkarlarını gözetme görevi verilmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın belgelerinde de azınlıkların kimliklerinin korunmasına ve geliştirilmesine, bu konuda devletlere düşen görevlere vurgu yapıldığı görülmektedir.⁵¹

Bütün bu bilgileri verdikten sonra şimdi biz sizlere dünyanın beş kıtasında 125 ülkede azınlık olarak yaşayan Müslümanların 21. yüzyılın ilk çeyreğindeki güncel durumlarını aktaran yazıları bilgilerinize takdim etmek istiyoruz. Bu yazılarda öncelikle Müslümanların azınlık olarak yaşadığı ülkelerin güncel kimlik bilgileri, kısa siyasi, tarihi, dini, coğrafi, ekonomik, iklim ve demografik durumları, sonra İslamiyet'in o ülkeye girişinden günümüze kadar olan tarihi seyri ve günümüzde Müslümanların siyasi, sosyal, ekonomik, dini, etnik durumu, dil durumu ve şu anda o ülkede yaşadıkları coğrafi bölgeler anlatılmaktadır. Böylece o ülkede yaşayan Müslümanların sayısal verilerle mevcut durumları bütün Müslümanların bilincine sunulmak istenmektedir. Toplamda 138 yazıdan oluşan bu çalışmada yer alan araştırmacıların pek çoğu akademisyen, lisansüstü doktora öğrencileri özellikle Avrupa, Amerika ve Avustralya'daki akademisyenlerdir. O ülkelerde doktora yapan, yaşayan ve ateşe veya müşavir olarak görev yapanlar tarafından hazırlanmış olup o ülkenin havasını teneffüs edenlerden seçilmiştir.

Velhasıl beş ciltlik bu çalışmamızın amacı Müslüman Azınlıklar Tarihi dersinde ürettiğimiz bilgilerin sadece ders ortamında kalmayarak, dışarıdaki insanların da bilgi ve istifadesine sunmak ve onların bilgilendirilmesini sağlamaktır.

Gayret bizden Tevfik Allah'tandır.

24.07.2022

PROF.DR. İrfan AYCAN

⁵¹ Meral, Aulgan, *Avrupa Birliği Azınlıklar Hakları ve Türkiye*, Türk İdari Dergisi, Sayı 450, 48, Ankara 2006.

3. BÖLÜM

ANGOLA CUMHURİYETİ

KADİR ÖZTÜRK*

1. Ülke Hakkında Genel Bilgi

			
Başkent	Resmi Dil	Hükümet	Kuruluşu
Luanda	Portekizce	Cumhuriyet	11 Kasım 1975
			
Yüzölçümü	Nüfusu	Para Birimi	K.B düşen M. Gelir
1.246.700 km ² ¹	30,1 milyon (2019) ²	Kwanza	6.200 ABD Doları ³

* İslam Tarihi, Doktora Öğrencisi.

¹ Ramazan Özey, *Afrika Coğrafyası*, Aktif Yayınları, İstanbul, 2016, s. 280.

² <http://www.mfa.gov.tr/angola-kunyesi.tr.mfa> (09.09.2019).

³ <http://www.mfa.gov.tr/angola-kunyesi.tr.mfa> (09.09.2019).

2. Tarihçesi

Angola, güney yarımkürede Afrika'nın batısında, kuzey ve kuzeydoğuda Zaire, doğuda Zambiya, güneyde Namibya ve batıda Atlas Okyanusu ile komşu bir ülkedir. Ülkenin ismi, eski bir krallık silsilesi olan N'gola Krallığı'ndan gelmektedir.⁴ 1483 yılında Portekiz tarafından işgal edilen ülke, yaklaşık beş asır sömürge altında kalmış ve 1975'te bağımsız olmuştur.⁵

Afrika'nın birçok bölgesinin sömürge öncesi tarihi dikkatlice araştırılmış ve korunmuş olmasına rağmen, Avrupalılar diğer ülkelerde yürüttükleri sömür politikasını Angola'da da uygulamışlardır. Gittikleri toplumların ekonomik zenginliklerini sömürürken adeta tarihlerini de ellerinden almışlardır.

Angola'nın bulunduğu alan, eski yerleşim yerlerinden biridir. Luanda, Kongo ve Namibya Çölü'nde bulunan kalıntılar bunu göstermektedir. Bölgeye ilk yerleşen Bushmenler ve diğer gruplar, kuzeyden, bugünkü Kamerun Cumhuriyeti'ne yakın bir yerden tarihin önemli göçlerinden birini başlatan Bantular'ın⁶ hâkimiyeti altına girdiler.⁷

VI.-XIII. yüzyıllar arası uzunca bir süre bölgede farklı etnik kimliklere ait çeşitli gruplaşmalar görülse de Bantular, günümüzdeki Angola ve Zaire sınırlarını kapsayan bir alanda Kongo Krallığı'nı kurdular. Aynı dönemde Ndongo, Matamba, Kasanje ve Lunda gibi komşu krallıklar da vardır. XV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bölgedeki krallıkların en güçlüsü Kongo Krallığı olmuştur.

1482-1484 yıllarında Portekizlilerin gelmesi, bütün bu bölge için tarihin dönüm noktası oldu. Angola'yı 1575 yılında kolonileştiren Portekizliler, Angola halkı için zorba bir yönetim sergiledi. Angola halkının köle havuzu olarak kullanılması ve çalışma koşullarının acımasız olması gibi nedenlerle bölgede asırlarca istikrar sağlanamadı. Misyonerlik faaliyetleriyle halk, Hıristiyanlaştırıldı. 1605 yılında Luanda'ya şehir statüsü verildi.⁸

Akıllıca bir politika izleyen Kraliçe Jinga (Jinga Mbandi), 1635 yılında yaptığı anlaşmalar ve çevre eyaletlerle kurduğu büyük koalisyon ile Por-

⁴ Özey, s. 280.

⁵ Houssain Kettani, "Afrika'da Yaşayan Müslüman Nüfusa İki Yüzyıllık Bir Bakış", *Yeni Türkiye*, 97/2017, s. 232.

⁶ Orta ve Güney Afrika'nın büyük bir kısmını kapsayan, birçok benzer fiziksel özellik gösteren, ortak bir dilin farklılaşmış şeklini konuşan zencilerdir. Birbirine zıt iki gruba ayrılan Bantuların bir kısmı savaşmayı severek avcılık veya hayvancılıkla geçinirken diğer kısmı tarımla uğraşmıştır. Birinci grupta olanlar köyde bir şefin otoritesi altında yaşarken ikinci grupta olanlar daha demokratik olup bir şefin başkanlığında İhtiyarlar Kurulu ile yönetilirler. (Aydoğan Köksal, *Afrika, Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 1999, s. 73-74.)

⁷ Özey, s. 280; Kettani, s. 232.

⁸ Özey, s. 280; Kettani, s. 232; <http://www.angola.org/index.php?page=history> (09.09.2019).

tekizlileri durdurmayı başardı, hatta geri çekilmeye zorladı. Portekiz'in İspanya tarafından işgal edilmesinden sonra durumdan faydalanan Hollanda, 1641'de Luanda'yı işgal etti. Fakat 1648 yılında Luanda tekrar el değiştirdi ve bu sefer de Brezilyalıların hâkimiyetine girdi. Hollandalılardan gerekli desteği göremeyen koalisyon zamanla dağılmaya başladı ve 1663'te Jinga'nın ölümünden iki yıl sonra da Kongo bağımsızlığını kaybetti.⁹

XVI. ve XVII. yüzyılda Luanda, Portekizlerin Angola'daki köle limanlarından en önemlisiydi. Ülkeleri adına sömürgeleştirme planının bir parçası olanlar, nehir boylarında belirlenen rotaları takip ederek iç kısımlara doğru gider ve yerel halkı köleleştirirdi. Bu köleleştirme esnasında kendilerine bez ve şarap gibi bazı eşyalar verdikleri şeflerden de yardım alırlardı. Toplanan insanlar ayaklarından zincirlenip zorlu bir yürüyüşe tabi tutularak limana getirilirdi. Burada rahipler tarafından vaftiz edildikten sonra kalabalık ve sağlıklı gemilerle yolculukları başlardı. Beş haftadan iki aya kadar süren yolculuklarda pek çok esir yolda ölürdü. Tahminen 4 milyonu Angola'dan olmak üzere yaklaşık 60 milyon Afrikalı yerlerinden zorla koparılıp balık istifi gemilere bindirildi. Bunların da ancak 12-15 milyonu Yeni Dünya'ya ulaşabildi.¹⁰ Aynı dönemlerde Avrupa ve Asya'ya yapılan zenci köle ticareti de düşünüldüğünde milyonlarca insanın köleleştirildiği, zorlu bir yolculuğa tabi tutulduğu, büyük bir kısmı yolculuk esnasında hayatını kaybederken ancak küçük bir kısmının yolculuğu tamamlayabildiği ve adeta Afrika'nın boşaltıldığı görülmektedir.

1830'ların başlarından itibaren sürdürülen köle ticaretinin kaldırılması çalışmaları yasal olarak ancak 1858 yılında bir sonuca ulaşabildi. Ancak sömürgecilerin çoğu yasal engeli aşmanın yollarını bulmaları nedeniyle gerçek koşullar önemli ölçüde değişmedi. 1884 Berlin Konferansı'nda, katılımcılar Portekiz'in Angola'ya olan taleplerinin sınırlarını ilke olarak belirlediler ve daha sonraki yıllarda, komşu bölgeleri kontrol eden sömürgeci güçlerle anlaşmalar yapıldı ve bu anlaşmalar Angola'nın sınırlarını belirledi.¹¹ Berlin Konferansı, bir taraftan köleliğin sona erdirilmesi ve sömürgecinin bitmesi şeklinde gösterilirken diğer taraftan sömürgeciliğin resmileşmesi veya Batı boyunduruğunun kurumsallaşması olarak da değerlendirilmektedir.¹²

XIX. yüzyılın sonlarında, doğrudan bölgeye ve yönetilecek insanlara da-

⁹ Thomas Collelo, *Angola A Country Study*, Federal Research Division, Library of Congress; ed. Thomas Collelo, (3. Baskı), 1991, s. 14; <http://www.angola.org/index.php?page=history> (09.09.2019).

¹⁰ Türkkaya Ataöv, *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*, İleri Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2018, s. 29; Collelo, s. 15.

¹¹ Collelo, s. 17-18.

¹² Ataöv, s. 47-48.